

”תקפו כהן”

שיעור זה קשור לכללים:

שאלה שאין עליה תשובה
חלק הכלל בממון

תמצית השיעור: דעתו של רב המנונא נדחית, והוא איננו משיב על הדחיה. הרמב”ם פסק כרב המנונא ביחס לדין ”תקפו כהן” אך לא ביחס לשאלה מי הוא ”המוציא מחברו” – ישראל או הכהן. יסוד הדברים הוא ”חלק הכלל” בקניינו של האדם. יש בכך מדרגות שונות. הבכור שייך לכלל אך מוחזק בידי ישראל. פטר חמור שייך לישראל אך מצוה עליו לתיתו לכהן. הבנה זו מיישבת את הקשיים בסוגיא.

הצעת הסוגיא

במשנה הפותחת את מסכת בבא מציעא שנינו :

שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה ויחלוקו.

בגמרא (ו' ע"א) מעלה רבי זירא בעיה במקרה ש"תקפה אחד בפנינו" - אחד המתדיינים תקף ונטל את הטלית לבדו בפני הדיינים. בהמשך דנה הגמרא במקרה שבו אחד האנשים הקדיש את הטלית בלי לתקוף אותה - האם הטלית מקודשת או לא :

...אם תמצי לומר תקפה אחד בפנינו מוציאין אותה מידו, הקדישה אינה מקודשת. אם תמצי לומר תקפה אחד בפנינו אין מוציאין אותה מידו, הקדישה בלא תקפה מהו... תא שמע דההיא מסותא דהוו מנצו עלה בי תרי, האי אמר דידי הוא והאי אמר דידי הוא, קם חד מינייהו אקדשה, פרשי מינה רב חנניה ורב אושעיא וכולהו רבנן. ואמר ליה רב אושעיא לרבה: כי אזלת קמיה דרב חסדא לכפרי בעי מיניה. כי אתא לסורא, אמר ליה רב המנונא: מתניתין היא, ספק בכורות - אחד בכור אדם ואחד בכור בהמה, בין טהורים בין טמאים - המוציא מחבירו עליו הראיה. ותני עלה אסורים בגיזה ובעבודה, והא הכא דאמר תקפו כהן אין מוציאין אותו מידו, דקתני המוציא מחבירו עליו הראיה, וכי לא תקפו אסורין בגיזה ובעבודה. אמר ליה רבה:

קדושת בכור קאמרת, לעולם אימא לך תקפו כהן מוציאין אותו מידו, ואפילו הכי אסורים בגיזה ובעבודה, דקדושה הבאה מאליה שאני. אמר ליה רב חנניה לרבה: תניא דמסייע לך, הספיקות נכנסין לדיר להתעשר, ואי סלקא דעתך תקפו כהן אין מוציאין אותו מידו, אמאי נכנסין לדיר, נמצא זה פוטר ממונו בממונו של כהן. אמר ליה אביי: אי משום הא לא תסייעיה למר, הכא במאי עסקינן כגון דלית ליה אלא תשעה והוא, דמה נפשך אי בר חיובא הוא - שפיר קא מעשר, אי לאו בר חיובא הוא - תשעה לאו בר עשורי ניהו. הדר אמר אביי: לאו מילתא היא דאמרי, דספיקא לאו בר עשורי היא...

כנסיון לענות על השאלה מביא רב המנונא שאלה מ"ספק בכור", שהוא ספק של ישראל ספק של הכהן, ובכל זאת אסור בגיזה ובעבודה, הרי שהקדושה חלה על הבכור אף אם הוא ביד ישראל, כיון שאם יקחנו הכהן אין מוציאין מידו. רבה חולק על כך, וסובר שאף אם "תקפו כהן", ולקח את הבכור מיד ישראל בחזקה, מוציאין אותו מידו. רב חנניה מסייע לרבה מן הברייתא האומרת שהספקות - ספק פדיון פטר חמור (רש"י) - נכנסים לדיר להתעשר במעשר בהמה, ומכאן שאין לכהן בהם כל זכות, ואם תקף הכהן מוציאין מידו. אביי דוחה את הסיוע אך חוזר בו, ולמסקנת הגמרא יש סיוע לרבה מברייתא זו. מסקנה זו מהווה קושיא על רב המנונא. כיצד יסביר רב המנונא את הברייתא האומרת: "הספקות נכנסים לדיר להתעשר"? הרי לשיטתו יש לכהן חלק בספקות אלו, כיון שאם יתקוף ויקחם אין מוציאין מידו, וכיצד ניתן לעשרן? ! לשאלה זו אין תשובה בגמרא, וכבר למדנו לדעת שהשתיקה מלתת תשובה מלמדת על עומק רעיוני, שבדרך לימוד הגמרא השתיקה יפה לו.

שיטת הרמב"ם

השאלה מתעצמת לנוכח פסיקת הרמב"ם בסוגיא זו (הל' בכורות פ"ה ה"ג):

כל בכור שהוא ספק, דינו שירעה עד שיפול בו מום ויאכל לבעליו, ואם תפשו הכהן אין מוציאין אותו מידו ואוכל אותו במומו אבל אינו מקריבו, שאין מקריב לעולם אלא בכור ודאי שמא ישחוט חולין בעזרה.

הרמב"ם פסק כרב המנונא, אף שדעתו נדחתה, לכאורה, בגמרא.

הרשב"א נשאל על כך, ותשובתו (שו"ת הרשב"א ח"א, סי' שי"א):

כתבת עוד ותמה אני על מה שכתב הרמב"ם ז"ל גבי ספק בכורות ואם תפס אותו הכהן אין מוציאין מידו ואוכל במומו. ולפום שמעתין משמע דקמה לה מילתא דרבה דאי תקפו כהן מוציאין אותו מידו. ואין דעתי נוחה בדברי הרב הנ"ל ע"כ.

תשובה. באמת גם לי נראה פשיטותה של הלכה כן. אלא דבעינא למשכונני נפשין אדרב ז"ל לחזור אחר זכותו. ואני אומר כי הרב ז"ל סמך על דברי רב המנונא. ומשום דסתמא הכין מכרעא מדקתני המוציא מחברו עליו הראיה. ואי קרינן לעולם מוציא, מאן פסקה?... אלמא כל היכא דתנינן המוציא מחברו סתמא דוקא כל שמוציא עד דמפרש טעמא בגמרא. ורבה נמי דאמר ליה לרב המנונא לעולם אימא לך תקפו כהן מוציאין אותו מידו דחייה בעלמא היא. ודיקא נמי דקאמר לעולם אימא לך ולא קאמר התם תקפו כהן מוציאין מידו. אלא דדחייה בעלמא היא. והכי קאמר ההיא לאו בהא תליא, כלומר דמשום דתקפו כהן אסור בגיזה ועבודה, דאפילו תימא תקפו כהן מוציאין מידו אפילו הכי מדינא אסור בגיזה ועבודה דקדושה הבאה מאליה שאני. ואף על גב דרב חנינא ודאי הכין סבירא ליה, דתקפו כהן מוציאין מידו, אפילו הכי קיימא לן כרב המנונא. חדא דמתניתין מכרעא כותיה כדאמרן. ועוד דכל היכא דפליגי תרי אמוראי ולא איפסיקא הלכתא כחד מיניהו מספקא לא מפקינן ממונא ממאן דתפיס אלא ממונא היכא דקאי ליקום. ואף על גב דמסתייעא רב חנינא מבריייתא הספקות. אמר לך רב המנונא דלא דמי דשאני בכור דקדושה הבאה מאליה היא. דאף על גב דצריך להקדישו למצוה מכל מקום אי לא אקדשיה קדוש. והלכך הא ספק בכור ספק גמור הוא ולא איתחזק ביה ישראל יותר מכהן ולא כהן יותר מישראל. דאף על גב דאיתחזק ישראל באם, בולד מיהא לא איתחזק. והוה ליה כעין ההיא דהמחליף פרה בחמור וילדה. אלא דהתם אית ליה דררא דממונא למר ולמר והכא ליכא דררא לחד מיניהו והילכך כל דאלים גבר. אבל הספקות ישראל איתחזק בהו לגמרי. דבגופו של פטר חמור ממש ליכא דזכי ביה דאי לא פריק ליה למיתה אזיל. ועוד כל דפריק ליה הוה ליה לבעלים ונכנס שה תחתיו בספק. ושה ודאי הא איתחזק ביד בעלים וספק פדיון פטר חמור הוא ספק אינו פדיון. והילכך דינא הוא דאפילו תקפו כהן מוציאין אותו מידו. וממאי דאמר אביי אי מהא לא תסייעה למר וממאי דהדר אמר לאו מילתא היא דאמרי ליכא סיעתא לרב המנונא ולא קושיא. והילכך קיימא לן כרב המנונא כדאמרן. כן נראה לי לישיב הדבר לפי פסק הרב ז"ל. והשם יתברך יראנו נפלאות מתורתו.

הלכה כרב המנונא כיון שפשט המשנה של "ספק בכורות" משמע שהן ביחס לכהן והן ביחס לישראל נאמר "המוציא מחברו", כדברי רב המנונא, ולא רק הכהן מוגדר כמוציא, כפי שעולה מדברי רבה.

את הקושיא מן הבריייתא "הספקות נכנסין לדיר להתעשר" מיישב הרשב"א בכך שיש הבדל בין ספק בכור לספק פדיון פטר חמור. ספק בכור אינו מוחזק אצל ישראל יותר מאשר אצל הכהן, ולכן שניהם נקראים המוציא מחברו, ואילו ספק פדיון פטר חמור הוא רכוש ישראל, והכהן בלבד נקרא מוציא.

דברי הרשב"א קשים לאור עיון בדברי הרמב"ם עצמו (הל' בכורות פ"ה ה"ב-ג):

שתי רחלות שלא בכרו וילדו שני זכרים, שניהן לכהן, זכר ונקבה הזכר לכהן, שני זכרים ונקבה הכהן נוטל את הכחוש והשני ספק בכור, ואם מת אחד מהן אין לכהן כלום, שזה הזכר החי ספק בכור הוא והמוציא מחבירו עליו הראיה. ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות הרי הזכרים ספק בכור, שאני אומר שמא הנקבה נולדה תחלה ואחר כך הזכר לפיכך אין כאן לכהן כלום שהמוציא מחבירו עליו הראיה. אחת בכרה ואחת שלא בכרה וילדו לו שני זכרים, אחד לו ואחד לכהן וכל אחד מהן ספק בכור והכהן נוטל את הכחוש, מת אחד מהן אין כאן לכהן כלום שזה החי ספק הוא, וכן אם ילדו זכר ונקבה אין כאן לכהן כלום שזה הזכר ספק בכור הוא. כל בכור שהוא ספק דינו שירעה עד שיפול בו מום ויאכל לבעליו, ואם תפשו הכהן אין מוציאים אותו מידו ואוכל אותו במומו אבל אינו מקריבו, שאין מקריב לעולם אלא בכור ודאי שמא ישחוט חולין בעזרה.

הרמב"ם חוזר על הביטוי "אין לכהן כלום", המלמד כי הספק הוא רכוש ישראל, והכהן הוא המוציא מחברו - כהסברו של רבה. אף על פי כן, פסק הרמב"ם כרב המנוגא. לשון הרמב"ם מלמדת כי אף ספק בכור נחשב כמוחזק בידי ישראל, ויש להבין אפוא את פסיקתו של הרמב"ם.

הקביעה שהבכור נחשב מוחזק בידי ישראל עולה מדברים נוספים שכתב הרמב"ם. בהלכות בכורות (פ"א הי"ד) כתב הרמב"ם:

אין נותנין את הבכור לכהן כשילד שאין זו גדולה לכהן, אלא יטפל בו בעליו עד שיגדיל מעט ויתננו לכהן...

"בעליו" הוא מישראל, ויש לכך השלכות הלכתיות - עליו לטפל בו, והוא קובע לאיזה כהן יתננו¹ (הל' בכורות פ"א הט"ו):

היה הבכור בעל מום ואמר לו בתוך זמן זה תנהו לי שאוכלנו עתה, או שהיה תמים ואמר לו תנהו לי בתוך זמן זה שאקריבנו עתה הרי זה נותנו לו, ויראה לי שהבכור נותן לכל כהן שירצה.

דין זה איננו פשוט, שהרי כתב הרמב"ם "יראה לי", ולשון זו מלמדת על כך שזהו חידוש של הרמב"ם. הרי הבכור שייך כבר לשבט הכהונה, ואין בנתינתו לכהן מצות נתינה. כשם שהמביא קרבן יחיד אינו בוחר לאיזה כהן ליתנו, כך לכאורה הבכור. מדוע, אפוא, יכול בעליו לתת לכל כהן שירצה? כאן באה לידי ביטוי בעלותו של ישראל, המתבטאת בטיפול בבכור, ובקביעה לאיזה כהן ליתנו. יש להבין את גדר הבעלות של ישראל על הבכור, שהרי ודאי שאיננו שלו באופן מלא, אך יש לו איזה שליטה עליו.

¹ יש בענין זה חילופי גירסאות בשיטת הרמב"ם, עיי' בילקוט שינויי נוסחאות במהדורת פרנקל להלכה זו.

פטר חמור ובכור בהמה טהורה

בלשון הרמב"ם ניכר הבדל בין מצות פדיון פטר חמור ונתינת השה לכהן, ובין מצות בכור בהמה טהורה.

ההבדל בולט בסידור ההלכות ברמב"ם.

הלכות פטר חמור נמצאות בתוך הלכות "ביכורים עם שאר מתנות כהונה שבגבולין" שבספר זרעים. הלכות בכור בהמה טהורה נמצאות בתוך הלכות בכורות שבספר קרבנות. בפטר חמור יש מצות נתינה, וזו אחת ממתנות הכהונה. בבכור בהמה טהורה אין מצות נתינה. זהו קרבן, ולא אחת ממתנות הכהונה.

הדבר עולה גם מלשונו של הרמב"ם. ביחס לפטר חמור כתב (הלכות ביכורים פ"ב ה"א-ב):

מצות עשה לפדות כל אדם מישראל פטר חמור בשה, ואם לא רצה לפדותו מצות עשה לעורפו, שנאמר: "ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו", ושתי מצות אלו נוהגות בכל מקום ובכל זמן, ומצות פדייה קודמת למצות עריפה.
השה שפודין בו נותנו לכהן שנאמר "כל פטר רחם וגו'".

ואילו ביחס לבכור בהמה טהורה כתב (הל' בכורות פ"א ה"א-ג):

מצות עשה להפריש כל פטר רחם הזכרים בין באדם בין בבהמה טהורה בין ממין החמור, בין שהיו שלימים בין שהיו טריפות שנאמר: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה", וכולן לכהנים.
בכור אדם ובכור חמור נפדים ופדיונם לכהנים, ובכור בהמה טהורה נשחט בעזרה כשאר קדשים קלים, זורקין דמו ומקטיר אימוריו כמו שביארנו במעשה הקרבנות, ושאר הבשר נאכל לכהנים, שנאמר: "אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה אך בכור שור לא תפדה קדש הם ובשרם יהיו לך".

בכור בהמה טהורה שהוא בעל מום, בין שנולד במומו בין שנפל בו מום אחר שהיה תמים, הרי הוא לכהן, אם רצה אוכלו בכל מקום או מוכרו או מאכילו למי שירצה אפילו לנכרי מפני שהוא חולין, שנאמר: "וכי יהיה בו מום פסח או עור וגו' הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל", והרי הוא נכסי כהן.

בהלכות בכור בהמה טהורה לא מזכיר הרמב"ם כלל את הנתינה לכהן, כיון שהיא כלל איננה מצוה, אלא מציין שהבכור שייך לכהן.

ההבדל בין שני הבכורות עולה גם מהיחס לדין ספק.

ביחס לספק בכור בהמה טהורה כתב הרמב"ם (הל' בכורות פ"ה ה"ב):

שתי רחלות שלא בכרו וילדו שני זכרים, שניהן לכהן, זכר ונקבה הזכר לכהן, שני זכרים ונקבה הכהן נוטל את הכחוש והשני ספק בכור, ואם מת אחד מהן אין לכהן כלום, שזה הזכר החי ספק בכור הוא והמוציא מחבירו עליו הראיה. ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות הרי הזכרים ספק בכור, שאני אומר שמא הנקבה נולדה תחלה ואחר כך הזכר לפיכך אין כאן לכהן כלום שהמוציא מחבירו עליו הראיה. אחת בכרה ואחת שלא בכרה וילדו לו שני זכרים, אחד לו ואחד לכהן וכל אחד מהן ספק בכור והכהן נוטל את הכחוש. מת אחד מהן אין כאן לכהן כלום שזה החי ספק הוא, וכן אם ילדו זכר ונקבה אין כאן לכהן כלום שזה הזכר ספק בכור הוא.

ולעומת זאת ביחס לספק פטר חמור כתב (הל' ביכורים פ"ב הי"ט, כ"ג):

חמורו שלא בכרה וילדה שני זכרים נותן טלה לכהן ילדה זכר ונקבה מפריש טלה אחד כדי להפקיע קדושה ממנו עד שיהיה מותר בהנייה שמא הזכר נולד תחלה וטלה זה שהפריש לבעלים ואינו לכהן שהמוציא מחבירו עליו הראיה...

מי שהיו לו עשרה טלאים כל אחד מהן הפרישו על ספק פטר חמור הרי הן כחולין לכל דבר ומתעשרין כשאר הבהמה, ומפריש אחד מהן מעשר והשאר שלו כשהיו.

בפטר חמור ישראל הוא בעליו, ומוטלת עליו מצוה לתיתו לכהן. במקרה של ספק - נשארת הבהמה בידי הבעלים, ואיננו צריך לתיתה לכהן. על כן כתב הרמב"ם: "לבעלים ואינו לכהן".

בככור בהמה טהורה, לעומת זאת, אין בעלים מוגדר. היא בידי ישראל אך גם לכהן יש שייכות אליה. על כן לא הזכיר הרמב"ם את הבעלים. במקרה של ספק, היה ניתן לחשוב שהדין הוא: "יחלוקו", שהרי הן לישראל והן לכהן יש חלק בה, על כן כתב הרמב"ם: "אין כאן לכהן כלום", אף לא בגדר חלוקה. אף כי ישראל אינו הבעלים - מוגדר הכהן כמוציא מחברו.

חלק הכלל בממון

מהי, אפוא, הגדרת הבעלות על בכור בהמה טהורה? מיהו הבעלים ובמה באה לידי ביטוי בעלותו?

נראה לבאר את הדברים לאור דבריו של הרב קוק זצ"ל (אגרות ראי"ה ח"א, אג' פ"ט):

והנה ההכרעה בין שיתוף הקניין, המעביר קו על כח הצדק של "שלי שלי ושלך שלך", ובין הגבלת זכיות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכרעה תורה, שאחר היאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי השווה בזה

את כף המאזנים לצד הקומונא, שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא יאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש.

שני כוחות יש בממונות, הקיימים זה לצד זה: כח השיתוף וכח היחוד. כח השיתוף הוא שיתופו של הממון בין כלל האנשים. זהו כח המנוגד לאמירת: "שלי שלי ושליך שליך", שכן הוא אומר כי הכל שייך לכל. מנגד, קיים כח היחוד, המייחד את הממון לאדם מסוים. מהו מקורו של כח השיתוף? הכיצד ניתן לומר כי אין הממון שייך לבעליו, והרי זה מנוגד לכל הגדרת דיני ממונות?
בספר הכוזרי מגדיר ענין זה (מאמר שלישי, י"ט):

...והמתפלל אך ורק בעדו דומה לאדם שבשעת סכנה למדינה יסתפק בתקון ביתו הוא ואינו רוצה להשתתף עם אנשי המדינה בתקון חומותיהם. אדם כזה הוצאתו מרובה וסכנתו מתמדת. ואילו האיש המשתתף עם הצבור, הוצאתו מועטת ובטחונו מרובה, כי את אשר לא הספיק האחד לעשות בא האחר ומשלימו, וכך תעמוד המדינה על השלמות הגדולה ביותר האפשרית לה, וכל אנשיה יהיו נהנים מברכותיה על ידי הוצאה מועטת, והכל לפי החוק ומתוך הסכמה. כך קורא אפלטון את ההוצאה לפי החוק: 'השתתפות החלק בכל'. ומשעה שהיחיד מתעלם מהיותו חלק בכל, זאת אומרת מחובתו לעבוד למען תיקון הצבור שהוא חלק ממנו, ומחליט לחסוך תועלתו לו לעצמו, חוטא הוא לכלל וביותר לנפשו, כי היחיד בקרב הצבור הוא כאבר יחיד בכללות הגוף, שכן אלו היתה הזרוע מונעת את דמה בשעה שיש צורך בהקזתו היה הגוף כלה והזרוע כלה עמו. אכן ראוי לו ליחיד לסבול אף את מר המות למען הצלת הכלל, אך לפחות צריך היחיד לחשוב על חלקו בכלל למען יתן תמיד חלקו ולא יתעלם ממנו. אולם הואיל ודבר זה אין ללמדו מן ההקש קבע האלוה את כל דיניו. המעשרות והמתנות והקרבות ודומיהם הם חלק הכלל בקנינים, ובמעשים - השבתות והמועדים והשמיטות והיובלים וכיוצא בהם, ובדבורים - התפלות והברכות והתשבחות, ובמדות - האהבה והיראה והשמחה.

ישנם דברים הנמצאים אצל האדם, אך הם שייכים לכלל. הם חלק הכלל בממונו - חלק השייך לכלל והוא נמצא ביד האדם. דוגמא לכך רואה הכוזרי במעשרות וכדומה, השייכים לכלל, והם ניתנים לכלל על ידי האדם המפריש אותם מממונו. יש לאדם חיים פרטיים, יצר קיום פרטי ושאיפות פרטיות. אולם, האדם הוא גם חלק מכלל, ועליו לחיות את חיי הכלל, לרצות בקיומו ולמלא את שאיפותיו. על פי רוב אין חלק הכלל שבחיי של אדם ניכר, אך יש זמנים - כגון מלחמה - בהם חלק הכלל קובע את סדרי החיים וההתנהגות.

חלק הכלל שבממון איננו מופקע מן האדם. הוא נמצא ברשותו, והוא מצווה לתיתו לכלל. האדם הוא הנותן את המעשרות, את המתנות ואת הקרבנות. חלק הכלל מופקד בידיו, ועליו לנהוג בו כפי שציותה התורה.

בכל מקרה ובכל דין יש דרך אחרת שבה יש לנהוג בממון הכלל הנמצא ברשותו של אדם. **בבכור בהמה טהורה** - הבהמה עצמה קדושה, וקרבה על גבי המזבח. הבהמה מוגדרת כחלק הכלל הנמצא בחזקתו של האדם. אין זה שלו, אולם כיון שנולד בעדרו בכור - מוטלים עליו דינים מסויימים, ויש לו יכולת לקבוע חלק מהגדרים. זהו חלק הכלל בקנין הפרטי של האדם, ויש לזה השלכות - עליו לטפל בבכור, יכול הוא להחליט לאיזה כהן לתת את הבכור וכדומה.

כאשר נולד לאדם **בן בכור**, הרי חלק מממונו שייך לכלל, ושייכות זו מטילה עליו חיוב של חמשה סלעים. הם ממנו לכל דבר, אלא שעליו לתיתם לכלל, ועל כן הוא מחליט איך לתת את הממון ולמי.

פטר חמור איננו קדוש בצורה גלויה, ואיננו עולה למזבח. חלק הכלל איננו מתבטא בצורה גלויה, אלא הוא נסתר ועל האדם לגלותו - חלה עליו מצות נתינה של השה שנפדה בו פטר החמור. ישראל הוא הבעלים, והוא נותן לכלל את ממנו. על כן הוא יכול להחליט איזה שיהיה לתת, למי ומתי.

ביאור הסוגיא

לאור הגדרה זו מתבארת הסוגיא.

רב המנונא סובר, שכיון שמדובר בבהמה טהורה, שאיננה בבעלות ישראל, הרי ש"המוציא מחברו עליו הראיה" הוא כל אחד מהצדדים.

זו תשובתו של רב המנונא לשאלה שעולה ממשנת "הספקות נכנסים לדיר להתעשר". יש הבדל בין פטר חמור, שבו חלק הכלל הוא ממנו של האדם בצורה מלאה אלא שחלה עליו חובת נתינה לכהן, ובין בכור בהמה טהורה, שאיננו כלל ממנו של האדם, אלא ממון הכלל הנמצא בחזקתו.

אף שיטת הרמב"ם מובנת.

במשנה שהביא רב המנונא מובא (טהרות פ"ד מ"ב):

אלו ספקות שטהרו חכמים... ספק בכורות, אחד בכורי אדם ואחד בכורי בהמה בין טמאה בין טהורה, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

כפי שראינו, בבכור בהמה טמאה הבעלים הוא ישראל, וממילא הכהן מוגדר כ"מוציא מחברו". מההשוואה בין בכור בהמה טהורה ובין בכור בהמה טמאה הבין הרמב"ם כי

בשני הדינים "המוציא מחברו" הוא אותו צד - הכהן. על כן פסק שרק הכהן מוגדר כ"מוציא מחברו" ביחס לישראל, ולא להיפך, שלא כרב המנונא.² עם זאת, מן העובדה שאין דין נתינה בבכור בהמה טהורה הבין הרמב"ם שגם בעלותו של ישראל על הבכור איננה מוחלטת. אף שהכהן נחשב כ"מוציא מחברו", אין ישראל מוגדר כבעלים לכל דבר. הוא מוחזק בבהמה, ועל כן חייב הוא לטפל בה, ויכול לתיתה לאיזה כהן שירצה. על כן בדין "תקפו כהן" פסק הרמב"ם כרב המנונא, שאם תקפו כהן אין מוציאים מידו, שכן אף ישראל איננו בעלים לחלוטין, והבהמה שייכת מלידתה לשבט הכהונה.

ביאור מחלוקת רב המנונא ורבה

מן הדברים שהביא הרשב"א כדי ליישב את שיטת הרמב"ם, עולה ביאור ביסוד המחלוקת שבין רב המנונא ורבה:

אמר לך רב המנונא דלא דמי דשאני בכור דקדושה הבאה מאליה היא, דאף על גב דצריך להקדישו למצוה מכל מקום אי לא אקדשיה קדוש.

בבכור אף הכהן נקרא בעלים, כיון שהבכור קדוש אף אם לא הקדישו ישראל. דברים אלה קשורים לדברי הגמרא בנדרים, הדנה במחלוקת תנאים (נדרים י"ב ע"ב):

הרי עלי כבכור, רבי יעקב אוסר ורבי יהודה מתיר.

נחלקו התנאים מה דין אדם שמתפיס את נדרו בבכור - אוסר על עצמו דבר מסויים כפי שבכור אסור - האם נדרו נדר או לא. בגמרא מבואר שהמחלוקת היא האם בכור נחשב דבר ש"מתפיסו בנדר", שמקור איסורו הוא בנדר של אדם, או שמקור איסורו הוא בדין התורה ולא בדבריו של האדם. מסקנת הגמרא (נדרים י"ג ע"א):

...ומאן דאסר, בכור נמי מתפיסו בנדר הוא, דתניא משום רבי אמרו: מנין לנולד בכור בתוך ביתו שמצוה להקדישו, שנאמר (דברים ט"ו): "הזכר תקדיש". ומאן דשרי, כי לא מקדיש ליה מי לא מיקדיש.

אף כי בכור קדוש מאליו, מצוה על האדם להקדישו. נחלקו התנאים האם החובה להקדיש משפיעה על מעמדו של הבכור וגורמת לו להיקרא דבר ש"מתפיסו בנדר", או שמא עיקר הענין הוא הקדושה הבאה מאליה, ובכור הוא דבר האסור מדין התורה ולא מדבריו של האדם.

נראה, שמחלוקת רבה ורב המנונא קשורה למחלוקת זו, לפי הסבר הרשב"א. רב המנונא רואה בבכור דבר האסור מדין התורה. הרי הוא קדוש מאליו, אף כי יש מצוה להקדישו. ישראל איננו בעליו יותר מאשר הכהן, ועל כן כל אחד מהצדדים מוגדר כ"מוציא מחברו".

² הרי זה שלא כדברי הרשב"א שהובאו לעיל, המסביר שהרמב"ם פסק כרב המנונא אף ביחס לשאלה מיהו "המוציא מחברו".

רבה, לעומת זאת, מבין שמצות ההקדשה המוטלת על האדם פועלת על הבכור. יש לבכור שייכות לאדם, והוא מוגדר כבעליו מבחינה מסויימת. זהו חלק הכלל הנמצא בקניינו של אדם פרטי, ויש לכך משמעות. המצוה המוטלת על האדם להקדיש את הבכור מלמדת שישראל מוגדר כבעליו של הבכור, ולא הכהן.